

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 3. Категоріальний лад психології

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Завідувач кафедри соціології та психології, доктор психол. н., професор,
Євдокімова Олена Олександрівна

Рецензенти:

1. Начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент Станіслав Ларіонов

2. Професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор Наталія Мілорадова.

План лекції

Введення

1. Свідомість як ідеальна форма відображення.
2. Категорія діяльності у психології: визначення, ознаки; структура.
3. Категорія спілкування у психології: визначення; форми; функції; структура.
4. Категорія особистості у психології: розкриття суті (на основі співвідношення понять “індивід”, “особистість”, “індивідуальність”, “суб’єкт і об’єкт” впливів, врахування системної детермінації розвитку особистості); структура особистості за А.Г.Ковальовим, К.К.Платоновим.

Рекомендована література (основна, допоміжна), Інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Савчин М.В. Методології психології. К. : Академвидав, 2013. 224 с.
2. Максименко С.Д. Генеза становлення особистості. К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. 240 с.
3. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навчальний посібник для слухачів та студентів вищих навчальних закладів / Корольчук М.С. и др. К.: Ніка–Центр, 2008. 336 с.
4. Гавриловська К. П., Горбунова В. В. Методичні рекомендації з курсу «Методологічні та теоретичні проблеми психології» Житомир, 2014. 35 с.

Допоміжна:

5. Носенко Е.Л., Аршава І.Ф. Сучасні напрями зарубіжної психології. : психологія особистості, підручник для студентів вищих навчальних закладів, - під редакцією академіка АПН України, доктора психологічних наук, професора С.Д. Максименка, Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара. 2010. 264 с.
6. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології: Навчально- методичний посібник. К.: Ніка-Центр. 2003. 204 с.
7. Савчин М.В. Духовна парадигма в психології. – К. : Академвидав, 2013. 218 с.
8. Боришевський М.Й. Дорога до себе. Від основ суб’єктості до вершин духовності.– Київ: “Академвидав”, 2010. – 410 с.
9. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості. – Київ, 2012. – 605 с.

10. Ткаченко О.М. Принципи і категорії психології. К.: Вища школа, 1979. – 200 с.

Інформаційні ресурси

1. Електронна хрестоматія до курсу.
2. Музика О.Л. Професійно-орієнтовані завдання у системі підготовки студентів-психологів // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 9-23
http://zu.edu.ua/spf/psihol_vkl.html
4. Тест емоційного інтелекту. www.queendom.com
5. Імплицитна оцінка ставлень до соціальних об'єктів.
www.implicit.harvard.edu/implicit
6. Електронна версія підручника Носенко Е.Л., Аршава І.Ф., «Сучасні напрями зарубіжної психології». – Дн-ськ: ДНУ. – 2010. – 306 с.
www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pspl/2010_10/501-514.pdf

Текст лекції

Категорії у психології – найбільш загальні та фундаментальні поняття, які відображають суттєві, найзагальніші властивості та відношення явищ дійсності й пізнання. До базових психологічних категорій відносяться категорії відображення, діяльності, спілкування, особистості тощо.

Відображення – загальна властивість матерії, яка полягає у здатності об'єкта відтворювати з різною мірою адекватності властивості, структурні характеристики та відношення інших об'єктів. Психічне відображення, яке здійснюється завдяки діяльності головного мозку, відтворює властивості об'єктів, що мають сигнальний характер, та забезпечує адекватність поведінки особи, її регуляцію. Психічне відображення відбувається на рівнях: сенсорно-перцептивному, уявлення, мисленнєво-мовленнєвому.

Свідомість - вища, притаманна лише людині, форма доцільного ідеального відображення дійсності, її об'єктивних сталих властивостей, що виконує регулятивну функцію щодо поведінки, діяльності, спілкування. У психічному плані свідомість виступає для людини як процес усвідомлення – розуміння та вербалізації суті усвідомлюваного.

Особистість – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в

результаті засвоєння нею суспільного досвіду людства (соціалізації) та становлення самосвідомості. Особистість – це саморегульоване системне утворення, що складається з соціально значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності.

Діяльність – специфічно людська форма активності людини, що регулюється усвідомленою метою перетворення навколишньої дійсності. Категорія діяльності охоплює відношення “суб'єкт-об'єкт”.

Спілкування – форма активності людини, результатом якої є не перетворена навколишня дійсність – матеріальний чи ідеальний предмет (як у діяльності), а відношення (стосунки), взаємодія з іншою людиною чи людьми. Категорія спілкування охоплює відношення “суб'єкт-суб'єкт”.

Намагання зробити з науки загально вживаний і остаточний постулат приводить до висновків, які не витримують випробування часом. Так, наприклад, сталося з марксистською ідеологією, яка прагнула дотримуватися марксистського матеріалістичного погляду на всі явища, в тому числі і на пояснення психіки. Це призвело до хибного пояснення суті людини, її свідомості, можливостей пізнання, мотивації поведінки, проблем творчості і таке інше.

Існує також окрема **методологія** як система конкретних методів дослідження психіки людини і окремих психічних явищ. Історія розвитку методів дослідження в психології свідчить про використання самоспостереження (інтроспекції), психометрії, психофізики. Розвиток наукової психології пов'язаний із застосуванням експериментальних методів, в тому числі, тих же математичних розрахунків, теорії поля, теорії ймовірності. Використання математичних методів в аналізі психічних явищ показує, з одного боку, можливість обчислювання, розрахунків, прогнозів при вивченні поведінки людини, при розробці управлінських рішень, при аналізі особливостей психіки. З другого боку, саме математичні методи, використання теорії ймовірності приводять до висновку, що поведінка людини носить вірогідний характер, а

значить, остаточно непередбачувана. Конкретні методи дослідження психіки не можуть охопити всіх її проявів, тому для пояснення поведінки людини, особливостей її психіки існує багато методик, в тому числі і проєктивних, за допомогою яких при аналізі раціональних та ірраціональних особливостей можливо аналізувати її вірогідну поведінку.

З розвитком наукового знання методологічні принципи змінюються. Так, наприклад, соціалістична психологія використовувала як основний методологічний принцип, крім матеріалізму, ще принцип діяльності, за допомогою якого пояснювалося все в психіці людини. При цьому зовсім відкидався аналіз поведінки за суто ідеологічними мотивами, оскільки поведінкою займалися біхевіористи. Зараз принцип діяльності не розповсюджується на всі прояви психіки людини, але спостерігається і зовсім неконструктивне ставлення до цього поняття, коли замість діяльності розглядається тільки активність (див. “Введение в психологию” за ред. А.В.Петровського). Зміна наукової парадигми, зміна наукової методології вимагають критичного підходу, щоб, як казали класики, разом із водою не викинути і дитину.

Завдання:

1. Опрацювати лекційний матеріал за конспектом.
2. Підготуватися до семінарського заняття, використавши лекційний матеріал та законспектувавши рекомендовані до теми літературні джерела.